

INKLUZIVNO OBRAZOVANJE

Irina G. Kljajić¹

Katedra za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

Medicinski fakultet

Univerzitet u Novom Sadu

Primljen: 18. 12. 2024.

Prihvaćen: 18. 06. 2025.

UDC: 376-056.273(091)

DOI:10.19090/ps.2025.2.100-113

Pregledni naučni rad

OBRAZOVANJE GLUVIH I NAGLUVIH OSOBA KROZ ISTORIJU²

Apstrakt

Pitanje kvalitetnog obrazovanja za svu decu pokretalo je brojne teorijske i praktične rasprave mnogih učenih ljudi, promene zakona i reforme obrazovnog sistema u celini. Posebna pažnja je usmeravana na obrazovanje i vaspitanje dece sa smetnjama u razvoju, samim tim i gluve i nagluve dece. Stvaranje uslova za jednako i kvalitetno obrazovanje dece sa smetnjama u razvoju predstavlja obavezu svakog razvijenog društva. Predmet ovog rada je istorijat obrazovanja gluvih, od pojedinačnog podučavanja, osnivanja prvih privatnih škola, do otvaranja državnih škola i uvođenja inkluzivnog obrazovanja. Ukazano je na specifičnost nastavnih metoda koje su u njima korištene, kroz analizu i prikaz obrazovanja gluvih kroz istoriju, uslove i različite društvene kontekste. Pitanja pristupačnosti i uključivanja u redovno obrazovanje su centralna u diskusijama od najstarijih vremena, sve do danas. U radu je korištena deskriptivna metoda, koja je zasnovana na analizi i sintezi literature stručnjaka iz oblasti obrazovanja gluvih i naglavih.

Ključne reči: obrazovanje, škole za gluvu i nagluvu decu, znakovna metoda, oralna metoda, kombinovana metoda.

Uvod

Obrazovanje kao društvena pojava stara je koliko i ljudsko društvo i usko je povezana sa društvenim strukturama određene epohe. Sama istorija obrazovanja gluvih predstavlja evoluirajuće razumevanje ljudske komunikacije i njeno prilagođavanje razvoju društva. Od drevnih civilizacija do modernih vremena, put obrazovanja gluvih prošao je mnoge prekretnice,

¹ irinakljajic@gmail.com

² Diplomski rad. Mentor: prof. dr Renata Škrbić

oblikovane kulturnim, tehnološkim i obrazovnim napretkom. Od vremena kada su odbacivani ili zbrinjavani u manastirima, srednjeg veka kada su iskorištavani kao jeftina radna snaga (Savić, 1973), do buđenja svesti kod humanih pojedinaca o potrebi socijalne integracije gluvih osoba. Preko pokušaja individualnog obučavanja gluvih, od Ponsa de Leona, prvih privatnih škola za gluve, poput l' Epeove, do otvaranja prvih državnih škola i zavoda. Ovaj evolutivni put odražava ne samo težnju da se omogući komunikacija i obrazovanje gluvih osoba, već i šire društvene promene u percepciji i inkluziji. Istražujući istorijski aspekt obrazovanja gluvih, otkrivamo bogat niz savladanih izazova, prihvaćenih inovacija i osnaženih pojedinaca. Čitav ovaj put napretka prošlo je i obrazovanje gluvih u Srbiji.

Istorijski osvrt na položaj i obrazovanje gluvih u starom veku

U prvobitnoj ljudskoj zajednici ljudi su svakodnevno morali da se bore za opstanak. Položaj gluvih osoba u takvim uslovima bio je komplikovan i težak, jer im je sama priroda hendikepa onemogućavala uključivanje u zajednicu. Oni nisu mogli učestvovati u gonjenju i lovu na divljač, jer su nemi, a da idu u pratnju takođe im je bilo nemoguće, jer su gluvi i ne čuju približavanje zveri koja ih je svakog momenta mogla napasti. Smatrano je kao neophodno da se zajednica oslobodi za rad nesposobnog člana. To ubijanje je, kako Herodot kaže, u stvari samo „akt ljubavi zajednice”, jer je surovo ostaviti one koje volimo da lagano umiru od starosti i nemoći (Savić, 1973). U robovlasništvu se ne nailazi na pomen o odnosu prema deci robova koja su imala invaliditet, ali imamo tragova o njihovom ubijanju (Savić, 1973). Preživele slepe i gluve osobe su bile korišćene za najteže fizičke poslove kao i za prosjačenje (Sovak, 1979). Proučavanjem antičke grčke književnosti saznajemo da je gluvoća prepoznata u najranije doba. Iz Aristotelovih dela možemo videti da je on razumevao da postoji veza između gluvoće i nemogućnosti govora, ali je smatrao da je obrazovanje nemoguće za osobe sa oštećenjem sluha i takav stav se zadržao sve do 16. veka (Ferreri, 1906). Ovakav Aristotelov stav uticao je na to da su lekari punih 20 vekova pogrešno shvatali uzrok gluvoće i nemosti i nisu prihvatili mogućnost obučavanja gluvih govoru (Laes, 2011). Stari Rimljani nisu smatrali gluve punopravnim građanima, tako da prema „Justinijanovom zakoniku”, nijedna osoba gluva od rođenja nije imala nikakva imovinska prava (Ferreri, 1906). Kod Jevreja, „Talmud” (Kiddushin 29a), rabinska učenja i Jevrejski usmeni zakon (Tora Shebe'al Peh) donet u petom veku nove ere, pokrenuli su mogućnost podučavanja gluvih. Pošto je u to vreme učenje bilo uglavnom **usmeno**, gluvima je preporučivano korišćenje pisane reči ili vizuelnih znakova (Lang, 2003).

Hrišćanska crkva je u početku prema osobama sa smetnjama u razvoju, uopšte, a posebno prema gluvima, zauzimala mistički, a potom demonološki stav, vremenom otvarajući

azile u kojima se stara o njima, dok joj oni služe za prikupljanje milostinje (Savić, 1973; Savić i Maslić, 1974). Razvoj društva doveo je do rasta proizvodnih snaga i produkcionih odnosa, što je dovelo do novog, feudalnog društvenog uređenja koje je donelo napredak u odnosu na prethodno, gde su gluve osobe, koje su do tada bile odbacivane, postale jeftina radna snaga vlasnicima manufakturnih radionica.

Počeci školovanja gluvih

Srednjovekovni filozofi i učitelji su osobe sa oštećenjem sluha smatrali delom Božijeg plana na koji nemaju pravo da utiču. Samo je visoko sveštenstvo imalo pravo da se bavi gluvima i slepima (Radić Šestić, Dimić, Šešum, 2012). Postavlja se pitanje, otkud to da u srednjem veku, u Španiji, zemlji u kojoj je besnela inkvizicija, u manastirima započne školovanje gluvih i pojavi se prvo obrazovanje za gluve, a da Španija postane „kolevka surdopedagogije” (Savić, 1973). Benediktinski kaluđer, Pedro Pons de Leon 1540. godine započeo je obuku gluve dece španske vlastele. S obzirom na to da su monasi njegovog reda bili pod strogim zavetom ćutanja, Pons je sa njima, kao i sa svojih dvanaest učenika komunicirao gestikulacijom. Pošto se njegov metod pokazao efikasnim, počeo je na isti način da podučava i druge gluve osobe, koje su uglavnom bile iz bogatih porodica (Van Cleve, 1987). Da bi izbegao osudu inkvizicije, tvrdio je da je dobio dozvolu od samog Ignasija Lojole³, kako bi mogao da obučava gluve (Savić i Maslić, 1974). Svojim radom je dokazao da čak i gluvi mogu da čitaju, pišu, misle i govore (Radić Šestić i sar., 2012). Pons je koristio direktnu intuitivnu metodu na početnom nivou obrazovanja gluvih, a nakon toga je prelazio na učenje fonetskih elemenata. Njegova metoda, nažalost, nigde nije opisana, iako je detalje svog metoda zabeležio u spisima koji nikada nisu štampani. Danas postoji samo jedna stranica za koju se smatra da pripada tom delu. Iako nijedan od istoričara surdopedagogije ne opisuje detaljnije njegov metod, svi ga smatraju prvim učiteljem gluvih (Savić i Maslić, 1974). Naslednikom Pedra Ponsa de Leona smatra se Manuel Ramirez de Karion. Karion je počeo sa obukom gluvih u Španiji, gde je objavio knjigu „Čuda prirode” (1629), u kojoj je delimično opisao svoj metod kojim je obučavao gluve da čitaju i pišu, kao i o mogućnostima njihovog obrazovanja (Radić Šestić i sar., 2012). Karion, kao i većina učitelja tog vremena, nastojao je da svoju metodu sačuva u tajnosti, trudeći se da izbegne pojavu konkurencije. On je primetio da je nerazvijenost govora kod gluvih posledica nedostatka slušne stimulacije, a s obzirom na to da su njihovi govorni organi potpuno funkcionalni, moguće ih je naučiti da govore. Karionov metod se

³ Ignasio Lojola - katolički sveštenik i teolog

najverovatnije zasnivao na učenju slova prema glasovima koje predstavljaju. Karion je koristio i prstnu azbuku koju je najverovatnije preuzeo od Boneta, uz minimalne korekcije (Van Cleve, 1987). Njegov metod je postao poznat tek kada ga je opisao i objavio Bonet, 1620. godine. Huan Pablo Bonet je bio učitelj španskog jezika i autor prve knjige u potpunosti posvećene obrazovanju gluvih. Bonet je posmatrao način na koji Karion podučava gluvu decu, pa je usvojio njegov metod i sam krenuo u obrazovanje gluvih. Godine 1620. objavio je knjigu „O prirodi glasova i veštini učenja govora gluvonemih”. Ova knjiga ima dva dela: prvi je deskriptivna fonetika španskog jezika, dok je u drugom delu izložio brojne principe vaspitanja gluvih i tako postavio temelje artikulacione nastave. Njegov rad sa gluvima poslužio je kao inspiracija ostalim evropskim učiteljima (Radić Šestić i sar., 2012).

Razdoblje humanizma i renesanse donosi preporod u celokupnom društvu, pa i u razvoju teorije o vaspitanju i obrazovanju gluvih osoba. Prvi predstavnik naučne misli i osnivač teorijske koncepcije obrazovanja gluvih bio je Italijan Điolamo Kardano (Savić i Maslić, 1974). On je prvi javno izneo da je nemogućnost govora nastala kao posledica gluvoće i da nije božanska kazna, zbog čega je bio zatvoren od strane Inkvizicije, a mnoge njegove knjige su spaljene. Smatrao je da gluva osoba uz odgovarajuću obuku može da dostigne visok intelektualni nivo. Postao je prvi lekar koji je postavio teoriju da se gluvi mogu obrazovati (Radić Šestić i sar., 2012). Kardanove ideje o mogućnosti intelektualnog razvoja i obrazovanja gluvih omogućile su širenje individualnog obrazovanja gluvih, započeto u Španiji, a koje se zatim prenosi na celu Evropu (Savić i Maslić, 1974). U Holandiji se Švajcarac Johan Konrad Aman prvi u praksi uspešno bavio formiranjem govora kod gluvih osoba. On je u nastavi primenio čitanje govora s usana. Bio je izričiti pobornik korišćenja oralne metode u nastavi i potpuno odbacio prstnu azbuku Ponsa i Bonea (Savić i Maslić, 1974). U svom delu „Govoreći gluvi”, opisao je osnovne principe učenja govora gluvih. Amanovi stavovi nisu našli mnogo pristalica u Holandiji, ali su zato prihvaćeni u drugim zemljama, posebno u Nemačkoj i Italiji (Kovačević i Radovanović, 2021). U početnom razdoblju nastave i vaspitanja gluvih u Francuskoj bili su retki pojedinci koji su u radu koristili oralnu metodu. Nju je prvi upotrebio Pereira, a pored njega, oralnom metodom su se bavili Erno i Dešan. Dešan je imao nesreću što se pojavio baš u ono vreme kad je l’ Epe u punoj svojoj slavi privukao na sebe poglede čitavog civilizovanog sveta (Savić i Maslić, 1974).

Otvaranje škola za gluve

Izgleda čudno kako je došlo do toga da posle uspeha koje su postigli Pereira, Erno i opat Dešan, oralna metoda bude potisnuta zbog znakovne metode, ali to se može objasniti

velikim uticajem koji je imao njen osnivač Šarl Mišel De l' Epe, koji je u svojoj kući u Parizu, osnovao internatsku školu za gluve, prvu u svetu, koju je dobrim delom sam finansirao (Savić i Maslić, 1974). L' Epe je od Bonea preuzeo sistem daktilološke abecede i prilagodio ga potrebama francuskog jezika, dopunio ga i dao mu metodička pravila (Hedberg & Lane, 2020). Njegova metoda se nije zasnivala isključivo na gestikulaciji. On je uvideo značaj čitanja sa usana, ali je smatrao da se govor i čitanje sa usana mogu koristiti samo kod onih koji su pre gubitka sluha čuli i govorili (Savić i Maslić, 1974). Epeov rad u nastavi sa osobama oštećenog sluha razradio je Roš Ambroaz Kikiron Sikar, koji je 1790. preuzeo upravu nad De l' Epeovim zavodom, koji postoji i danas u Parizu. Iako je dugo podržavao podučavanje upotrebom znakovnog jezika on se pred kraj svoje duge karijere okrenuo oralnoj metodi. Njegov rad je uticao na Tomasa Galadeta i učenje gluvih u Sjedinjenim Američkim Državama (Hedberg & Lane, 2020).

Oralna metoda se proširila u francuskim školama za gluve, iako su se mnogi protivili njenom uvođenju. U tome imaju zasluge Švajcarci Žantoble i Manja, koji su organizovali zavode za gluve u Lionu i Parizu. Manja je, kao pristalica oralne metode, bio jedan od organizatora Međunarodnog kongresa surdopedagoga u Parizu 1878. Godine. Od oktobra 1880. godine, tj. od Kongresa surdopedagoga u Milanu, kod svih novih učenika pariskog zavoda, kao i u drugim francuskim školama za osobe sa oštećenjem sluha, nastava se izvodila isključivo oralnom metodom (Savić i Maslić, 1974).

U ruskom sistemu, prve godine 19. veka predstavljaju najbitnije razdoblje, jer se tada otvaraju prve škole za gluve. U nastavi se koristila gestovno mimička metoda. Krajem istog veka, uvedena je oralna metoda u škole za gluve, ali zadržani su i delovi mimičke metode. Nakon Oktobarske revolucije, izvršena je diferencijacija učenika prema stepenu oštećenja sluha, nakon čega su gluva i nagluva deca slata na školovanje u ustanove za gluve i nagluve u cilju sticanja obrazovanja naspram njihovih mogućnosti korišćenjem odgovarajućih nastavnih metoda (Savić i Maslić, 1974).

U Habsburškoj monarhiji, l' Epeovi učenici Johan Fridrih Štork i Jozef Maj osnivaju zavod za gluve u Beču. U početku se koristila znakovna metoda, ali je Štork upoznajući oralnu metodu, sa saznanjem da gluvi mogu i govoriti počeo da primenjuje kombinovanu metodu. Tako je stvorena tzv. „bečka škola”. U Mađarskoj, najznačajnije škole za obrazovanje gluvih su bile Jevrejska škola u Budimpešti i Zavod za gluvoneme u Vacu. Učenici su primani u uzrastu od sedam do deset godina (osim u jevrejskoj školi, gde je nastava počinjala sa šest godina). Školovanje je trajalo uglavnom osam godina, a učenici su osposobljavani za razne

zanate. Iako se u početku koristila kombinovana metoda, od 1877. u nastavi se koristi čista oralna metoda (Savić i Maslić, 1974).

U Španiji, početkom 19. veka je Huan Albert Martin osnovao prvu školu za gluve. Koristio je prvo špansku ručnu abecedu, a zatim je nastavio Bonetov oralni metod i Epeove „metodičke znakove”. Škola je prestala sa radom nakon tri godine (Moore & Miller, 2020). U isto vreme se javlja još jedna velika figura španske surdopedagogije dr Faustino Barbera Marti, lekar-otorinolaringolog, koji je 1886. godine osnovao u Valensiji privatnu školu za gluve (Savić i Maslić, 1974). U školi se koristila oralna metoda, što je podrazumevalo potpuno odbacivanje znakovnog jezika. Škola je postala baza za širenje oralizma kao sistema komunikacije i nastave za gluvu i naglugu decu. (Fresquet Febrer, 2016).

U Nemačkoj dolazi do javnog sukoba između Samuela Hajnikea, koji je 1778. u Lajpcigu otvorio „Saksonski institut za neme i druge osobe koje imaju poremećen govor”, prvu javnu školu za gluve u Nemačkoj i opata De l’ Epea oko principijelnih pitanja u metodi: da li je oralni ili znakovni govor uspešniji u obuci gluvih (Savić, 1973). Tako je započeo „rat metoda” između zagovornika sistematske upotrebe znakovnog jezika u obrazovanju gluve dece i onih koji su insistirali na isključivoj upotrebi govornog jezika, bez znakova kao sveobuhvatnog rešenja (Lang, 2003). Njihova prepiska je prevedena na gotovo sve jezike sveta. Hajnike je svoju metodu bazirao na principima nemačke idealističke filozofije, što ga je odvelo u verbalizam. On je podredio govoru sadržaj obrazovanja, razvoj inteligencije i psihički razvoj, što su bile i glavne tačke napada pristalica znakovne metode. Prevelik naglasak na oralnom govoru doveo je do zapostavljanja rada na jezičkom razvoju. Gluvi su imali dobar izgovor određenih glasova i reči, ali je fond reči bio siromašan (Kovačević i Radovanović, 2021).

U Velikoj Britaniji, najstariji zapis o obučavanju gluvih nalazimo u osmom veku kod Bede, u crkvenoj istoriji Engleske, gde je zabeležio da je sv. Džon od Beverlija obučio oralnom govoru jednog gluvog dečaka. Kao prva osoba u engleskoj modernoj istoriji koja se bavila obučavanjem gluvih osoba bio je engleski lekar Džon Bulver. On je obučavanje gluvih bazirao na gestovnoj metodi. Naučno je obrazložio čitanje s usana, prvi u svetskoj literaturi (Savić i Maslić, 1974; Wollock, 2012). Značajna ličnost engleske surdopedagogije je i Džordž Dalgarno. On je smatrao da gluve osobe imaju iste sposobnosti kao i čujuće i da bi ih od najranijeg doba trebalo učiti ručnoj azbuci (Lang, 2003). Porodica Brejdvud je dala veliki doprinos otvaranju škola za gluve u Velikoj Britaniji. Tomas Brejdvud je 1760. godine osnovao školu u Edinburgu u kojoj je gluve učio oralnom govoru. Iako je škola bila poznata po tome što koristi oralnu metodu, u stvari je koristila „kombinovani sistem”. U nastojanju da sačuvaju prednost u oblasti obrazovanja osoba sa oštećenjem sluha, članovi porodice Brejdvud i

zaposleni čuvali su svoje pedagoške metode podučavanja u tajnosti (Zimmerman & Horejcs, 2020).

Nema mnogo podataka o obrazovanju gluvih u Sjedinjenim Američkim Državama pre 1800. godine, iako se znakovni jezik koristio u mnogim delovima Severne Amerike, kako kod osoba sa oštećenjem sluha, tako i kod čujućih osoba, kako bi se olakšala međukulturalna komunikacija među mnogobrojnim narodima koji su tamo živeli i govorili različitim jezicima (Mc Kay Cody & Davis, 2010). Prvu školu u SAD osnovao je 1815. godine pukovnik Vilijam Boling, čija su deca imala nasledno oštećenje sluha. Škola je imala pet učenika. Opstala je samo nekoliko godina (Hawkins & Galloway, 2011; Zimmerman & Horejcs, 2020). Otprilike u isto vreme, Tomas Hopkins Galadet je otišao u Englesku na školovanje, kako bi proučavao metode koje se koriste u Brejdvud akademiji, ali kako je Akademija držala u tajnosti metode rada, Galadet je imao velikih poteškoća da nauči bilo šta (Van Cleve & Crouch, 1989). U isto vreme, opat Sikar poslao je dva svoja najbolja studenta, Lorena Klerka i Žana Masjea, da u Britaniji održe predavanja o obrazovanju gluvih. Upoznavši ih, Galadet je pozvan da poseti školu u Parizu i upozna njihove metode rada (Hawkins & Galloway, 2011). U maju 1816. godine, Klerk se dobrovoljno ponudio da pođe sa Galadetom u Severnu Ameriku (Zimmerman & Horejcs, 2020), gde osnivaju Američki zavod za obrazovanje gluvih osoba u Hartfordu, sa ukupno sedam đaka. U početku nisu podučavali samo učenike, nego i nastavnike (Hawkins & Galloway, 2011). U nastavi se koristio francuski znakovni jezik kojeg je Klerk prilagodio engleskom jeziku (Hedberg & Lane, 2020). Loren Klerk je umro 1869. godine, a na spomeniku postavljenom u krugu škole stoji natpis: „Loren Klerk, apostol gluvonemih Novog sveta. Podigli su ga gluvonemi Amerike u znak sećanja na svog dobrotvora, Sikarovog učenika, Galadetovog saradnika, koji je napustio svoju domovinu da bi ih svojim učenjem uzdigao i svojim primerom ohrabrio”. Klerk je možda najvažnija figura u istoriji američkog znakovnog jezika (American Sign Language-ASL). Mešavina francuskog znakovnog jezika i američkih znakova koje koriste učenici, postao je standardizovani jezik koji se koristi širom Amerike. Aleksandar Grejem Bel, poznati pronalazač i jedan od pionira surdopedagogije u Americi, prihvatio je Dalgarnov znakovni sistem. Budući da se ovaj sistem može upotrebljavati čak i kod osoba sa oštećenjem sluha i vida, dao je doprinos u podučavanju Helen Keler, s kojom se njena nastavnica mis Saliven sporazumevala pomoću tog sistema (Savić i Maslić, 1974). Bel je koristio znakovni jezik za komunikaciju sa odraslim gluvim osobama, dok se u radu sa decom zalagao izričito za oralnu obrazovnu metodu, jer je verovao da su oralne veštine neophodne za društvenu integraciju gluvih (Lane & Philip, 1984). Integracija gluvih kao aktuelna ideja tog vremena predstavlja prvi korak ka inkluziji kakvu danas poznajemo.

Posle Milanskog kongresa, 1880. godine, došlo je do dominacije oralne metode i upotrebe govornog jezika u obrazovanju gluvih. Znakovni jezik, koji je do tada bio primenjivan, bio je potisnut, pa čak i zabranjen u mnogim obrazovnim institucijama. U ovom periodu došlo je do opadanja upotrebe znakovnog jezika, što je imalo duboke posledice na zajednicu gluvih. Gluvi su nastavili da koriste znakovni jezik van obrazovnih institucija, što je vremenom dovelo do njegovog ponovnog pojavljivanja kao priznatog i cenjenog jezika u obrazovanju gluvih. Vremenom su učitelji gluvih počeli da prepoznaju značaj bilingvalnog obrazovanja, koje naglašava upotrebu znakovnog uz govorni jezik. Primena bilingvalnog načina obrazovanja dala je dobre rezultate u mnogim zemljama (Kovačević, Isaković, Arsić, 2019). Tokom 1980-ih i 1990-ih, bilingvalni nastavni programi su bili u eksperimentalnoj fazi i kako su dali dobre rezultate, postali su sastavni deo nastave za gluve danas (Lang, 2003).

Istorijski osvrt na položaj i obrazovanje gluvih u Srbiji

Biografija Stefana Nemanje predstavlja najstariji trag u kojem se pojavljuje podatak o gluvima. Pri manastirima su po ugledu na evropske, postojale institucije za čuvanje i negovanje siromašnih, među njima i gluvih (Savić, 1991). Oslobođenje Srbije od Turaka označilo je kraj perioda srednjeg veka i feudalnog doba. 1882. godine, na inicijativu tadašnjeg ministra prosvete Stojana Novakovića, donet je „Zakon o osnovnim školama”, kojim je propisano obavezno pohađanje osnovne škole u trajanju od šest godina. Ovi propisi su bili na snazi sve do Prvog svetskog rata (Savić, 1991). Narodna skupština je donela „Zakon o uređenju sanitetske struke i čuvanju narodnog zdravlja”, koji je predviđao osnivanje Sirotinjskog doma za telesno nesposobne u Nišu, koji je trebalo da zbrine svu glavu decu iz države i obuči ih zanatu od koga mogu kasnije zarađivati i samostalno živeti. Siromašna deca primala bi se besplatno. Gluva deca nakon izučenog zanata, mogla bi ostati da rade u radionicama doma. Nakon donošenja pomenutog zakona, prvi zadatak je bio školovanje stručnog kadra za rad u domu. Ministarstvo prosvete na školovanje u Nemačku šalje Kostu Nikolića, učitelja iz Paraćina. On 1884. podnosi svoj prvi izveštaj o studijama u kojem postavlja pitanje koje se postavljalo širom Evrope - Može li gluvi da nauči govor. U nastavi gluvih ističe oralni metod. Najveću pažnju posvećuje glasovima: lj, nj, đ, ć, č, ž, kojih nema u nemačkom jeziku. Dok je Nikolić izučavao nastavu za gluve, u Srbiji je došlo do bitnih promena u Zakonu, koje su dovele do odlaganje rada Sirotinjskog doma za telesno nesposobne. U Srbiji se više nije spominjalo otvaranje ustanova za školovanje dece sa smetnjama u razvoju, sve do 1896. godine (Savić, 1991).

Srpski narod u Vojvodini do 20. veka nije imao državnu samostalnost, pa su se duhovni i prosvetni život odvijali u okvirima crkve. O obrazovanju gluve dece u Vojvodini nije bilo reči. U nedostatku nacionalnih škola, gluva srpska deca su se školovala u mađarskim i nemačkim školama za gluve, gde su učila govor, ali su istovremeno gubila nacionalni identitet i jezik (Savić, 1991; Savić, 1970). Javljaju se sporadični pokušaji otvaranja privatnih škola za gluve (Sremska Mitrovica), koji posle dužeg ili kraćeg vremena prestaju sa radom (Savić, 1991; Savić, 1970). Prvu školu za gluve u Vojvodini osnovao je Radivoj Popović, rođen u selu Vašica kod Šida, koji se sa nastavom za gluve upoznao na školovanju u Beču, u Jevrejskom zavodu, a zatim u Državnom zavodu, gde je obavljao praksu za vreme studija (Savić, 1970). Nakon završenog školovanja, Popović se vraća u Sremsku Mitrovicu gde 1886. godine otvara „*Privatni zavod za gluvonemu decu*”. Nastava u Zavodu je trajala osam godina, što je tada predstavljalo novinu, jer je do tada nastava u evropskim zavodima trajala od četiri do šest godina. Popović je sam uredio plan i program, napisao priručnik za bukvarsku nastavu, priručnik za artikulacionu nastavu, čitanke za prvih šest razreda, biblijske priče za versku nastavu. Kroz zavod je, za dvanaest godina, prošlo oko trideset učenika koji su po završenom školovanju odlazili na zanat. Težak materijalni položaj, nedovoljne subvencije države, političke okolnosti, loši uslovi rada su primorali Popovića da 1898. zatvori Zavod (Savić, 1991). Radivoj Popović je bio izdavač prvog srpskog surdopedagoškog časopisa „Dobrotvor” (Savić, 1991; Savić, 1970).

Zavodi tog vremena su osnivani po uzoru na zavode drugih evropskih zemalja. Bili su to privatni zavodi, sa malim brojem učenika (10-15), a primana su gluva deca različitog uzrasta i stepena oštećenja sluha. Praksa je bila da je u njima obično radio samo jedan nastavnik. U Srbiji, prvi *Srpski zavod za gluvonemu decu u Požarevcu*, 1896. godine, otvara Veljko Ramadanović koji je u Pragu završio učiteljsku školu i specijalizovao se za rad sa slepom i gluvom decom (Obradović, 2011). Škola je bila internatski uređena, ali je primala i učenike koji nisu boravili u internatu. Kako Ministarstvo prosvete nije moglo finansijski da pomogne Ramadanoviću oko izdržavanja doma, preporučeno mu je da se obrati za pomoć Društvu „Kralj Dečanski”, ali je to bila loša odluka kako za njega lično tako i za Zavod u Požarevcu. Uprava Društva na brzinu sakuplja gluvu decu i 1897. godine otvara *Zavod za obrazovanje i vaspitanje gluvoneme dece Društva „Kralj Dečanski”*. Za direktora novoosnovanog zavoda postavljen je već pomenuti Kosta Nikolić. Po nalogu Društva „Kralj Dečanski”, Kosta Nikolić je poveo kampanju protiv Ramadanovića i njegove škole. Na prvom mestu je osporavao Ramadanoviću stručne kvalifikacije, smatrajući sebe jedinim stručnjakom za gluvoneme u državi (Savić, 1991). Škola za gluve u Požarevcu, zbog nedostatka finansija i loših materijalnih prilika,

morala je da se zatvori 1898. Ramadanovićeve namere bile su ugašene predrasudama, zavišću i politikom, jer su bile daleko ispred doba u kojem je živio (Janković, 2016). Nastava u Zavodu društva „Kralj Dečanski”, organizovana je prema nastavnom planu i programu koji je napisao Kosta Nikolić. To je bio prvi i jedini nastavni plan za gluvu decu u Srbiji do Prvog svetskog rata. Nastava je trajala osam godina. U radu se koristio čist oralni metod. Nikolić je isticao da govor gluvog deteta treba razvijati na isti način kao i kod čujućeg. Najvažnije Nikolićevo delo bila je „Čitanka za gluvoneme učenike” (Savić, 1991).

Obrazovanje i vaspitanje gluvih u Srbiji između dva rata sprovodilo se uglavnom u dva zavoda za gluvu decu, u Beogradu i Jagodini. U njima je školovanje trajalo osam godina i sastojalo se od šestorazredne osnovne škole i dva razreda zanatske obuke. Profesionalno osposobljavanje u školama za gluve sprovodilo se u radionicama zatvorenog tipa, u kojima su se gluvi uglavnom obučavali zanatima, bez mogućnosti da izaberu poziv prema svojim naklonostima. Do 1929. godine specijalno školstvo u Srbiji je imalo privatno - humanitarni karakter, sve do donošenja Zakona o narodnim školama 1929. godine, kada ulaze u državni školski sistem. U praksi je mali broj ove dece obuhvaćen školovanjem (Obradović, 2001; Savić, 1991). Za vreme Drugog svetskog rata, od 1941. do 1945. godine ustanove za obrazovanje gluvih su bile zatvorene (Obradović, 2011). Nakon Drugog svetskog rata, Zakonom o obaveznom školovanju propisano je obavezno školovanje za svu decu od sedam do 15 godina starosti. U specijalnim školama, nastavni planovi i programi za gluve učenike bili su isti kao i oni u redovnim osmogodišnjim školama i sadržali su iste predmete (nisu obuhvatali muzičku kulturu) (Obradović, 2011). Privatne škole su ukinute, doneti su jedinstveni nastavni planovi i programi za slepu, gluvu i decu sa smetnjama u razvoju. Škole za gluve uključene su u jedinstveni školski sistem u našoj republici (Savić, 1991).

Školovanje gluvih nakon rata prošlo je kroz *četiri* faze.

Prvu fazu razvoja, od 1945. do 1958. godine karakteriše briga društva za školovanje gluve dece. Nakon rata Srbija je ostala samo sa jednom i to veoma oštećenom školom u Jagodini, kao i nekoliko odeljenja u Beogradu, stoga je glavna pažnja bila posvećena otvaranju novih škola (Savić, 1991). Kako bi se obezbedio školovani kadar za rad u njima 1947. godine otvara se Defektološki odsek u sastavu Više pedagoške škole u Beogradu, za obrazovanje surdopedagoga. Prema statističkim podacima iz 1957. godine, u Narodnoj Republici Srbiji postojalo je dvadeset jedno odeljenje za gluvu decu pri redovnim osnovnim školama, pet zavoda internatskog tipa za osnovno školovanje gluve dece, tri odeljenja za nagluve učenike i šest škola za učenike u privredi (Obradović, 2011).

Drugu fazu razvoja, od 1958, do 1974. godine, karakteriše:

- a) intenzivni rad na reformi specijalnog školstva u okviru reforme osnovnoškolskog sistema;
- b) prvi put u Republici Srbiji donet je Zakon o specijalnim školama, 1960. godine, kojim su obuhvaćene i škole za gluve;
- v) donet je pravilnik o kategorizaciji i evidenciji dece sa smetnjama u razvoju, prema kojem se nijedno dete sa oštećenim sluhom ne sme primiti u školu bez posebnog nalaza i mišljenja komisije;
- g) doneta je Uredba o profesionalnoj rehabilitaciji dece oštećenog sluha.

Otpočela je i diferencijacija odeljenja za nagluvu decu u školama za gluve. Donet je Nastavni plan i program za obrazovanje gluve dece u osmogodišnjim školama 1959. godine, kao i nastavni plan i program za trogodišnju specijalnu školu za gluve učenike u privredi. Otvaraju se domovi za gluve – internati (Savić, 1991).

Treću fazu razvoja karakteriše izdavanje metodičkih priručnika za mnoge predmete, u cilju unapređivanja nastave u školama za gluve. Sa istim ciljem Kulturno-prosvetno veće Skupštine Srbije je odlučilo da obrazovanje i usavršavanje nastavnika i defektologa za rad sa decom i omladinom sa smetnjama u razvoju treba organizovati na fakultetskom nivou (Savić, 1991). Defektološki fakultet je počeo sa radom 10. novembra 1975. Fakultet 2005. menja ime u Fakultet za specijalnu edukaciju rehabilitaciju (FASPER). U Novom Sadu, 2008. godine osniva se studijski program Specijalna edukacija i rehabilitacija na Medicinskom fakultetu.

Četvrta faza razvoja počinje donošenjem Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja iz 2009. (Službeni glasnik RS, 2009), po kojem učenici mogu pohađati redovne škole, bez obzira na stepen oštećenja sluha. Kako bi se pružila adekvatna podrška deci sa smetnjama u razvoju koja pohađaju redovnu nastavu uveden je individualni obrazovni plan (IOP), a na osnovu člana 98 stav 19 Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja i člana 34 stav 6 Zakona o predškolskom vaspitanju i obrazovanju, propisan je Pravilnik o dodatnoj obrazovnoj, zdravstvenoj i socijalnoj podršci detetu i učeniku (Službeni glasnik RS, 2010). Ovim pravilnikom uređuju se bliži uslovi za procenu potreba za pružanje dodatne obrazovne, zdravstvene ili socijalne podrške detetu i učeniku, i sastav i način rada interresorne komisije (član 1). Pored činjenice da su gluva i nagluva deca uključena u program inkluzivnog obrazovanja u redovnim školama i dalje im je omogućeno obrazovanje u izdvojenim grupama ili odeljenjima, kao i u specijalnim školama za obrazovanje gluvih i nagluvih. Danas u Srbiji radi osam škola za gluve i nagluve.

Zaključak

Istorija obrazovanja gluvih i nagluvih odražava put od isključenosti do inkluzije kao svedočanstvo kako napretka, tako i izazova koje je on nosio. Kroz istoriju, tretman gluvih osoba se veoma razlikovao. Rana društva su gluvoću često posmatrala kao božansku kaznu ili znak inferiornosti, što je dovelo do društvene isključenosti i ograničenih mogućnosti obrazovanja. Postojali su izolovani naponi da se obrazuju gluvi pojedinci, ali je sistematsko obrazovanje počelo da se javlja tek u 18. i 19. veku. Debate se i danas nastavljaju oko najboljeg metodičkog pristupa, bilo kroz znakovni jezik, oralizam (fokus na čitanje sa usana i govorni jezik) ili kombinaciju oba ova metoda. Pitanja pristupačnosti i uključivanja u obrazovni sistem ostaju centralna u diskusijama. Iako je postignut napredak, potrebni su stalni naponi da se osigura jednak pristup obrazovanju i da se poštuje različitost.

DEAF AND HARD OF HEARING EDUCATION THROUGHOUT HISTORY

Abstract

The issue of providing high-quality education for all children has long been the subject of extensive theoretical and practical discussion, as well as numerous legislative changes and reforms to the education system. Particular attention is given to the education and training of children with developmental disabilities, including those with hearing impairments. Ensuring equal and high-quality education for children with developmental disabilities is a fundamental responsibility of every developed society. This paper explores the history of deaf education - from early individual instruction and the founding of the first private schools to the establishment of state institutions. Special attention is given to the evolution of teaching methods used throughout this history, with a focus on how these approaches have developed from the earliest periods to the present day, as illustrated through an analysis of educational practices for the deaf. The aim of this graduation thesis is to analyze and present the education of the deaf through its historical development, conditions, and various social contexts. Issues of accessibility and inclusion in mainstream education have been central to discussions from ancient times to the present day. This study employs a descriptive method, drawing on the work of experts specialized in the field of hearing impairment and the education of both children and adults with hearing difficulties.

Keywords: education, schools for deaf and hard of hearing children, sign method, oral method, combined method.

Literatura

- Ferreri, G. (1906). The deaf in antiquity. *Am Ann Deaf*, 51(5), 460-73.
- Fresquet Febrer, J. (2016). *Faustino Barberá Martí (1850-1924): Médico y publicista valenciano*. Valencia: Universitat de Valencia.
- Hawkins, L. & Galloway, S. (2011). The beginnings of deaf education. *The Endeavor*, 1, 35-51.
- Hedberg, U. & Lane, H. (2020). *Elements of French Deaf Heritage*. Washington: Gallaudet university press.
- Janković, M. (2016). *Veljko Ramadanović: biografija filantropa nacionalnog, i prosvetnog radnika*. Doktorska disertacija, Miodrag Janković Beograd, 2016.
- Kovačević, J. (1998). *Surdopedagoška evaluacija individualnog i frontalnog oblika nastavnog rada u školovanju gluve dece* (doktorska disertacija). Beograd: Defektološki fakultet.
- Kovačević, J. i Radovanović, V. (2021). Komunikacija gluvih zasnovana na oralnoj metodi. *Baština*, 31(54), 395-409.
- Kovačević, T., Isaković, Lj. i Arsić, R. (2019). Bilingvalni pristup u obrazovanju gluve i nagluve dece. *Zbornik radova Filozofskog fakulteta*, 49(4), 107-24.
- Laes, C. (2011). Silent witnesses: Deaf-mutes in Graeco-Roman antiquity. *Classical World*, 104(4), 451-73.
- Lane, H. & Philip, F. (1984). *The deaf experience: Classics in language and education*. Cambridge: Harvard university press.
- Lang, H. (2003). *Perspectives on the history of deaf education. Oxford handbook of deaf studies, language, and education*. New York: Oxford university press.
- McKay-Cody, M. & Davis, J. (2010). *Signed language of America Indian communities: considerations for interpreting work and research*. Washington: Gallaudet university press.
- Moore, D. & Miller, M. (2020). *Deaf people around the world: Educational and social perspectives*. Washington: Gallaudet university press.
- Obradović, V. (2011). Specifičnosti školovanja gluve i nagluve dece i omladine u Srbiji do donošenja zakona o specijalnim školama. *Beogradska defektološka škola*, 17(3), 395-414.
- Radić Šestić, M., Dimić, N. i Šešum, M. (2012). Počeci obrazovanja gluvih osoba: Renesansna Evropa (XIV-XVI vek). *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 11(1), 147-65.

- Savić, Lj. i Ivanović, P. (1994). *Surdopedagogija*. Beograd: Defektološki fakultet.
- Savić, Lj. i Maslić, F. (1974). *Pregled opšte istorije surdopedagogije I knjiga: Evropa*. Beograd: Savez društava defektologa Jugoslavije.
- Savić, Lj. (1970). *Gluvi u Vojvodini*. Novi Sad: Pokrajinski odbor Saveza gluvih Vojvodine.
- Savić, Lj. (1973). Društveno-istorijska uslovljenost staranja za gluvoneme u razvoju društva. *Defektologija*, 9, 41-9.
- Savić, Lj. (1991). *Istorija surdopedagogije Srbije*. Beograd: Savez gluvih i nagluvih Srbije.
- Sovak, M. (1979). *Specijalna pedagogika*. Beograd: Savez defektologa SR Srbije.
- Tabular Statement of American schools for the deaf. *Am Ann Deaf*. (1930). 75(1), 10-33.
- Van Cleve J, Crouch B. (1989). *A place of their own*. Washington: Gallaudet university press.
- Van Cleve J.V. (1987). *Gallaudet encyclopedia of deaf people and deafness*. New York: McGraw-Hill.
- Wollock, J. (2012). Psychological theory of John Bulwer, *Encyclopedia of the History of Psychological Theories*, 194, 839-56.
- Zimmerman, H. & Horejes, T. (2020). An introduction to educating children who are deaf/hard of hearing (2017-2020), *Origins of deaf education: From alphabets to America. Preparing to teach committing to learn* (pp. 1-16). Utah: National center for hearing assessment and management Utah state university.